

## ESKEL SØRENSEN PAA GELBJÆRG

VENDS HERREDS SAGASKRIVER

AF H. C. FRYDENDAHL

DE, der i vore Dage giver sig af med Folkeminder, Kulturhistorie eller Egnsbeskrivelser, har lette Kaar i Sammenligning med ældre Tidens Optegnere eller Forskere paa disse Omraader. Dette gælder i hvert Fald med Hensyn til Hjælpekilderne, Litteratur og Samlinger. Disse er nu langt talrigere og lettere tilgængelige end forhen. Men i een Henseende havde Samlerne og Forskerne i ældre Tider ganske vist et Fortrin: de havde meget mere af levende Overlevering at øse af; det gæmmedags, enkle Liv udfoldede sig endnu forholdsvis uberørt omkring dem. Men var der egentlig nogen, der vilde skønne paa deres Arbejde? Det kunde for de flestes Vedkommende være smaa nok. Afsøndrede, uden Hjælpe midler og Paaskønnelse maatte de gøre deres maaske spildte Arbejde. Med saadanne Forhold som Baggrund maa den Mand ses, som der her skal fortæles lidt om.

Vedel Simonsen paa Elvedgaard modtog 10. Okt. 1828 et Brev fra en ham ubekendt Person, Eskel Sørensen, Gelbjærg i Balslev Sogn, der meddelte ham, at han i flere Aar havde samlet paa fynske Ordsprog, og at han nu havde 700 Ordsprog fra Vends Herred. Brevet maa have gjort et noget ubehageligt Indtryk paa Vedel Simonsen. Det fremgaar tydeligt af den Maade, hvorpaa han omtaler Sagen i et Brev til sin Ven, Historikeren Professor Christian Molbech, hvem han tilbyder at sætte i Forbindelse med Eskel Sørensen af Hensyn til hans Ordbogsarbejde, hans Idiotion danicum, som Vedel Simonsen spøgefuldt kalder det. Han skriver, at Eskel Sørensen (»civevant Skolelærer«) »med megen Bram« har tilmeldt ham om sin Samling, som han kalder »Vendsherreds Ordsprog«.

Eskel Sørensens Brev findes desværre ikke blandt Vedel Simonsens Efterladenskaber<sup>1)</sup>. Det kunde muligt have givet flere Bidrag til Kendskab til denne mærkelige Mand. Der synes heller ikke at være kommet noget Samarbejde i Stand mellem Eskel Sørensen og Molbech. Et saadant kunde ellers uden

<sup>1)</sup> G. L. Wad: Fra Fyens Fortid III, 303.

Tvivl have givet gensidigt Udbytte. Eskel Sørensen kunde have blevet Molbech en god Hjælper, og den Bevidsthed, at hans Arbejde blev paaskønnet og udnyttet, kunde have blevet ham en fortjent Opmuntring. Nu sad han vist nærmest og forsumpede i sin Afsøndrethed.

Men hvem var egentlig denne Eskel Sørensen?

Han var født paa Gaarden Gelbjærg i Balslev Sogn og hjemmedøbt 8. Dec. 1771 med Navnet Eske<sup>1)</sup>. Hans Fader, Selvejergaardmand Søren Steensen, var født i Viby Mølle 1733, hans Moder, Ane Eskesdatter, var fra Gamborg. Gelbjærg var en stor Gaard, oprindelig en Landsby (1688: Gieldbjerg Bye, 2 Gaarde og 7 Huse). Som ganske lille var Eskel en Tid hos sin Mormoder, Anna Eskels i Gamborg, men kom derefter hjem til Gelbjærg igen.

Allerede som Dreng var han svagelig. Han havde et stort Uheld. Efter hvad jeg har hørt fortælle paa Egnen, skal han have ødelagt sin Ryg ved at falde af en Hest. Han fortæller i et af sine Haandskrifter<sup>2)</sup> om, hvorledes han havde hørt Varsel forud for denne ulykkelige Tildragelse:

»3 Gange til forskiellige Tider Hørte jeg med flere, en Jamrende og Klagende Lyd i et andet Tomt værelse eller uden for, Hvor der paa Tiden ikke var en Levende Siel, og Har disse Varsler, altid paafuld ulykkelig Hændelser med Pienlig Smertes, ledsaget med Jamren, der altid Havde den samme Lyd som Varslet. Den 3die og sidste Gang, var for mig selv. Og hørte jeg det i Selskab med flere 3 Fierdinger Aar, førend mit store uheld kom.«

Han laa i Sengen fra August 1786 til Fastelavsmandag 1787 lidende af Lammelse i venstre Side og Hævelse i Benene. Forældrene forsøgte mange Midler. De søgte Raad hos den kloge Kone i Tyrstrup ved Christiansfeld. Hende omtaler Eskel Sørensen gentagne Gange i sine Optegnelser. Han fortæller, at hun blev kaldt »den fynske Gud«, fordi hun var saa højt anskrevet hos Fynboerne. Men hendes mærkelige Kure hjalp ikke i første Omgang. Efter forgæves at have søgt anden Hjælp drog de paany over til Tyrstrup, hvor de nu blev raadet til at koge Havregryn i Vand med Rødløg, spæde med Terpentin-

<sup>1)</sup> Han skrev selv: Eskel Sørensen.

<sup>2)</sup> Skik og Sæder Nr. 7, S. 57.

olie og lægge det paa Skaden, og naar det toges af, da at bade Stedet med Kamfer opløst i Brændevin. Nu kom han sig saa meget, at han kunde komme oven Senge og gaa ved Krykker. Men han fik flere Gange Tilbagefald. En Tid søgte de Raad hos Kirsten Lade Kone eller Kirsten Soldsætters i Eterup i Rørup Sogn. Først efter 10 Aars Forløb kunde han lægge Krykkerne bort.

Han var i mange Aar saa svagelig, at han »formedelst uroe om Natten stundom maatte sove til langt op paa Dagen«<sup>1)</sup>, og han var stadig forfulgt af Uheld. En Mikkelsaften, da han var Skolelærer i Kærby, var han »omtrent ved Solbjerget (naar Solen gaaer ned)«<sup>2)</sup> gaaet ud i Humlehaven til Folkene, der plukkede Humle; men her faldt han omkuld i en Humleranke og forvred sit Knæ saa slemt, at der maatte hentes en Mand, der kunde lægge Benbræk og trække i Led. Han kurerede det; men Eskel maatte igen holde Sengen en længere Tid.

Som Dreng gik han i Skole hos Lærer Biering. Denne var, siger han, »ingen Regnemester men streng nok til at efterse Regne Diciplerne i Sømmen«. Præsten i Balslev, Hr. Storch, som han gik til Konfirmationsforberedelse hos, omtaler han flere Gange i sine Optegnelser. Han skildrer ham som en venlig Mand, for hvem han nærrede Ærefrygt og Respekt.

Endnu mens han gik ved Krykker, i 1796, havde han begyndt at lære Landmaaling, en vigtig Bestilling i disse Aar, da de store Udskiftninger rundt om fandt Sted. Han kom i Lære hos Brødrene Rasmussen, Mads i Ornehøj i Rørup Sogn og Rasmus i Nr. Aaby, begge skildret i »Biographie Nr. 11« og Fortsættelse. Men det synes ikke rigtig at føre til noget. I Paasken 1798, da han er nogenlunde til Bens, foretager han en Rejse til Herrnhuterne i Christiansfeld, som han siden beskriver indgaaende<sup>3)</sup>. Saa giver han sig til at være Huslærer, først i Emtekær, Tanagerup Sogn, senere i Kærby, Asperup Sogn og endelig i Voldby, Kavslunde Sogn. Dette varede i alt fra Mikkelsdag 1798 til Novbr. 1806. Derefter er han mest hjemme paa Gelbjærg; dog er han i Sommeren 1809 Huslærer i Kørstrup, Brænderup Sogn, og i Sommeren 1811 Tiender-tager hos Pastor Zeuthen i Skamby.

<sup>1)</sup> »Hvad jeg veed og hvad jeg meen« S. 49. <sup>2)</sup> Sst. S. 61.

<sup>3)</sup> Trykt i Kirkehist. Saml. 4. R. 1. Bd. S. 401—18.

Men fra 1812 faar han fast Ophold hjemme. I Februar 1812 aflatter Forældrene deres testamentariske Disposition. Der er en stor Arv at dele. Fem af de otte Børn er hjemfarne og har i Forvejen modtaget det meste af, hvad der kan tilkomme dem. Sønnen Jens Jørgen skal have Gaarden efter Forældrene. En Datter skal have 3000 Rdl. foruden Løsøre. Eskel sørges der særlig omhyggeligt for. Der tillægges ham 2500 Rdl. foruden et Chatol og en Del andet Løsøre, der senere ved Skiftet vurderes til i alt 600 Rdl. Kapitalen bliver dog staaende i Gaarden til 2 pro Cent, men med Opsigelsesret. Hvis han skulde forblive i Gaarden, da skal der indrømmes ham »et Værelse af 3 Fag med forsvarlig Dørre, Lofte, Vægge, og Gulvet belagt med brændte Steen, samt 2 Karmer Vinduer, et Sengestæd, et Bord og 2de Stoele, en behørig jern Kachelovn med tilhørende Skorsteen«, desuden rigeligt Brændsel og Lys, for sig selv i Værelset aarlig  $\frac{1}{2}$  Tønde For-aarsol samt 12 Kander godt Øl, hver Gang der brygges, et Brød til 1 Lispund, hver Gang der bages,  $\frac{1}{2}$  Otting Sommersmør og  $\frac{1}{2}$  Otting Fedt, en Sødost til 8 Pd.; »forresten faaer han sin øvrige Kost ved det samme Bord af den samme Øll og Mad som de andre Gaardens Folk bespiises med«. Han skal »have Frihed til at gaae i Haugerne og tage sig af Haugernes Frugter hvad for Slags han selv lyster, og i de Aaringer, naar der er saa mange Ebler i Haugerne, da at give ham 3 Skiepper Gjemme-æbler af hvad for Slags han selv vælger, og en Fierding reer Most naar der stødes Most.« Der skal af Gaardens Beboer holdes og lønnes en Pige til at holde Værelset i Orden og pleje ham i Sygdoms Tilfælde. Han skal have »frie Bøg og Linnet Vaskning, samt gamle Klæders Vedligeholdelse og gives ham aarlig 2 nye Skjorter af Hørklæret«. »Stundom og imellem laane ham et stadigt Best at ride hvad for et han selv vill, samt Ridetøj for at ride til Kiøbstæden, til Familie eller anden Stæds hen.« Han skal have et Faar og dets Lam født. Der sikres ham »efter hans Død en anstændig Begravelse paa havis Arvingers Bekostning«. Skulde han flytte fra Gaarden, skal af dennes Beboer udbetales ham 100 Rdl. aarlig<sup>1)</sup>.

Kort efter, 14. Juni 1812, dør Faderen<sup>2)</sup>. I Oktober samme

<sup>1)</sup> Vends Herredsfogeds Arkiv, Landsarkivet, Odense.

<sup>2)</sup> Balslev Sogns Kirkebog: »Søndagen den 19. Juny 1812 blev den ved sin usminkede Gudsfrugt, ubesmittede Redelighed, udmærkede Stæle Eyner og ædle Hjerter hæderværdige Olding Søren Steensen af Gjeldbjerg Begravet i sit Alders 79 Aar.«

Aar fejres Søsterens Bryllup, og samme Maaned flytter Maren Hansdatter fra Kavslunde som Broderens Kone ind paa Gelbjærg. Moderen dør 15. Marts 1816.

Eskel Sørensen blev paa Gelbjærg, og nu kunde han uden Bekymring for Udkommet bruge sin Tid til det, der aabenbart har været hans Yndlingsysel: skriftligt Arbejde. Han har antagelig tilbragt en meget stor Del af sin Tid ved Chatolklappen i sit eget Værelse. Det blev en anselig og i flere Henseender interessant og værdifuld Skildring af Egnen, dens Beboere, Sæder og Skikke, en Egnsskildring, der vilde være en hel Fundgrube for Egnens Lokalhistorikere og næsten uden Sideslykke, hvis den endnu var bevaret i sin Helhed. Det blev til i alt mindst 76 Hæfter, foruden hvad der muligt nu er tabt og ukendt.

Der blev ogsaa forundt Eskel Sørensen en lang Aarrække til hans skriftlige Arbejder. Han blev 63 Aar gammel og døde paa Gelbjærg 11. April 1835<sup>1)</sup>.

Desværre er hans efterladte Haandskrifter blevet spredt, og mange af dem er antagelig gaaet tabt. Jeg har for Tiden liggende her 9 af dem, som jeg i 1928 fik overladt til Afbenyttelse hos Gdr. Karl Mortensen, Ejby Østergaard, Ejby Sogn. De havde lidligere tilhørt hans Svigerfader, Gdr. Peder Christensen, Ejby, der havde faaet dem sammen med et gammelt Chatol, som han havde arvet. (Har det været det gamle Chatol, der stod i Eskel Sørensens Værelse?) Det er smaa Oktavhæfter. De fleste af dem bestaar af 64 fuldskrevne Sider; hist og her er der Tilføjelser i Marginen, men allesammen med Eskels Haand. Skriften er god og Sproget klart og forstaaeligt, som Regel grundigt og omstændeligt, men ofte meget malende. Han fremsætter aabent sin Mening om Personer og Sager, næsten altid ud fra Bondens Synspunkter, som han kraftigt forsvaret. Ikke mindst derfor er hans Haandskrifter interessante ethnologiske Dokumenter. Hæfterne er aabenbart hjemmelavede, de er syet sammen med Hørtraad. Et Par af Omslagene er

1) Vends Herreds Skifteprotokol (Landsarkivet, Odense): »Aar 1835 d. 12. April anmeldte Gaardmand Jens Jørgen Sørensen af Gjelbjerg i Balslev Sogn, at hans hos ham værende Broder Eschil Sørensen, gammel Ungkarl, er død i Gaard. Han efterlader sig forevist uconfirmeret Testamente af 22. Marts 1819 i faueur af 6 Sødskende, men da disse alle ere myndige, forventede Anmelderen, at de vilde blive enige om at følge Testamentet uden Confirmation. I Gjelbjergsgaarden har den afdøde udestaaende 750 Rd. og hos Peder Nielsen i Gadstrup 300 Rd.«

dekorativt udsmykkede og alle Titlerne pænt printede. Som Prøve meddeles her en Oversigt over Indholdet af de 9 Hæfter:

»Skik og Sæder No. 5«. har til Særtitel: »Skik og Sæder hos Bønderne sidst i det 18de og først i det 19de Aar Hundrede. Om Høveriet«. Hæftet begynder med »Forening imellem Tybrind Gaards Besidder og samme Gaards 66 Høverigtørende Bønder .«. af 1791, 39 Sider. Derefter følger Skildringen »Fortsættelse om Høveriet fra No. 4 om Tørveskærningen paa Brandsøe«, derefter »Høesletten, Kornhøsten, Om gjødnings udagen, Om Tærskningen, Om Klap-Jagten, Anmærkning«. Hæftet bestaar af 64 Sider, er begyndt 29. Februar 1813 og sluttet »Gjelbjerg d. 23de November 1813. Eskel Sørensen.«

»Skik og Sæder No. 7«. Samme Særtitel og derpaa »Fortsættelse [af] Om Selskabeligheder og Laugsskikke hos Bønderne se No. 6«. Afsmittene: »Stevningsmændene, Fattig Commissionen, Skole Commissionen, Skattevæsenet, Gudstieneste Gudsfrugt, Troe Vantroe Overtroe, Lærdom opdragelse«. 64 Sider, sluttet 2. Febr. 1815.

»Skik og Sæder No. 8«. Samme Særtitel og derpaa: »Fortsættelse af Lærdom og opdragelse see Bogen No. 7«, derefter »Tiggerie Fattigvæsen, Landevej Veyvæsenet«. 64 Sider. Begyndt 3. Febr. 1815, sluttet 26. Febr. 1815.

»Skik og Sæder No. 10«. Særtitel: »Skik og Sæder og andre Handteringer Bondestanden vedkommende sidst i det 18de og først i det 19de Aar Hundrede. Om Klæde Dragten«. Afsmittene: »Mandfolkernes Daglige Klæde dragt om Sommeren, Mandfolkernes Søndags Klæder, Mandfolkernes Daglig Dragt om Vinteren, Mandfolkernes Bryllups Klæder, Fruentimmernes Daglig Klædedragt om Sommeren, Fruentimmernes Søndags og Kirke dragt om Sommeren, Fruentimmernes Daglig Vinther Dragt, Fruentimmernes Bryllups Dragt«. 64 Sider. Begyndt 5. April 1815, sluttet 2. August 1815.

»Skik og Sæder No. 24«. Særtitel: »Skik og Sæder eller det væsentlig af Fyens Vestre Kant 1817«. Afsmittene: »Bonden og Borgerstanden. Bonden og Millitairret, Bonden og Giestligheden<sup>1)</sup>, Bonden og Adelen«. 64 Sider. Sluttet 6. Juni 1817.

»Biographie No. 11«. Særtitel: »Fortsættelse om Jens Pedersen i Stubberup, Sandager Sogn hans Biographie«. Desuden om Landmaalerne Mads og Rasmus Rasmussen. 32 Sider. Sluttet 5. Sep. 1820.

»Biographie No. 15«. »Anders Nielsen i Nørre Aabye, Madame Nellemans«. 32 Sider. Sluttet 7. Juni 1821.

»Hvad ieg veed og hvad jeg meen om Troldom Sansigerie Maane vise igien Spøgelser og Forvarsler«. 64 Sider. Sluttet 15. Juli 1822.

»Huusraad C«. Særtitel: »Huusraad for Folk«. 16 Sider. Begyndt 12. Okt. 1825<sup>2)</sup>.

1) Gejstligheden.

2) Dette lille Haandskrift er undtagelsesvis ikke forsynet med Eskel Sørensens Navn: men det er hævvet over al Tvivl, at det er ham, der har skrevet det.

Eskel Sørensens Haandskrifter har hidtil været næsten ukendte og lidet benyttede. Selv lod han vist intet trykke. I Kirkehist. Saml. 4. R. 1. Bd. S. 401—18 har Sognepræst P. S. Nyeborg udgivet »En fynsk bondes besøg i Christiansfelt 1798«. I Odense og Assens Amters hist. Aarb. IV. S. 177—82 har Pastor Idum, Føns, efter »Biographie No. 14« udgivet Afsnittet om Hr. Mygind i Nørre Aabye<sup>1)</sup>, ledsaget af nogle biografiske Oplysninger om Eskel Sørensen. Desuden har K. L. Kristensen i sin Artikel om ham »En fynsk Sagamand«, Fyns Tidende <sup>13/12</sup> 1929, hvorfra en Del Oplysninger er hentet til nærværende Artikel, givet et Par mindre Prøver af hans Forfatterskab. Det er vist alt. Det er nu Hensigten at lade Uddrag af hans Haandskrifter trykke i Fynsk Hjemstavn.

Sluttelig skal der gives en fuldstændigst mulig Fortegnelse over Eskel Sørensens Haandskrifter:

- »Noget om den Franske og Spanske Troppemarch 1808. 3 Hæfter.
- »Skik og Sæder hos Bønderne sidst i det 18de og først i det 19de Aarhundrede«. 26 Hæfter. 1811—17.
- »Tidens Begivenhed (al det mærkværdigste der passerede paa Om Egnen i hver Maaned«. 8 Hæfter. 1817.
- »Genealogie eller Slegt Register samt Kort historisk Fortælning om Beboerne i Gielbjerg«. 17 Hæfter. 1818—20.
- »Biographie«. Mindst 16 Hæfter. 16. Hæfte beg. 1821.
- »Hvad ieg veed og hvad ieg meen om Trolddom Sansigerie Maane vise igjen Spøgelser og Forvarsler«. 1 Hæfte. 1822.
- »Husraad«. Mindst 3 Hæfter. Hæfte C beg. 1825.
- »Vendsherreds Ordsprog«. Antagelig mindst et Par Hæfter. I 1828 havde han optegnet 700 Ordsprog<sup>2)</sup>.

<sup>1)</sup> »Laaremand« S. 180 maa skyldes en Fejlæsnings. Der har uden Tvivl staaet »Faaremand«, d. v. s. en Slags »Fuglekremse«, men til at holde Ræven borte fra Faarene (iflg. fhv. Gdr. S. N. Sørensen, Gadstrup).

<sup>2)</sup> Hertil maa høre følgende, som jeg i 1928 har set Afskrift af hos fhv. Gdr. Søren Nielsen Sørensen, Gadstrup (der forøvrigt havde en hel Række Afskrifter efter Eskel Sørensen): »No. 1. Bespottelige Ord og Følgerne deraf. Slemme Mundheld, trodsende eller Gud bespottelige Ord, og Følgerne deraf«. Slutted d. 20. Decb. 1822.

Forøvrigt findes der flere Steder paa Balseveggen Afskrifter af Eskel Sørensens Hæfter. Ogsaa Dansk Folkemindesamling, Kbh., har Afskrifter.

## FOLKEMINDER FRA KERTEMINDEEGNEN

BRYLLUP

VED LÆRER PETER R. OLSEN

**S**TORRE Bryllupper holdtes næsten altid om Fredagen; men Gildet fortsattes ud over Lørdag og Søndag.

Onsdagen forud kom Pigerne med Mælk og Fløde; om Torsdagen bragte de Oksekød eller Høns til Suppe, Svinekød til Steg og desuden Smør og Æg.

I Salby var Regelen, at der for hver almindelig Gaard ydedes et Par Høns, en Snes Æg, en Malkespand fuld af Mælk og en Flaske — 3 Pægle — Fløde foruden Smør. Af Oksekød og Flæsk blev der leveret omtrent et Lispund eller 8 Pund af hver Del; Husmænd og ligestillede slap noget billigere. Til et Bryllup 1870 gav de 6 Pund Oksekød, men intet Flæsk<sup>1)</sup>. Folk af den nærmeste Familie gav Øl; somme kom med en hel Tønde; det var af den bedste Slags, som bryggedes (Gildesøl).

Torsdag Aften blev der holdt et mindre Gilde for de Piger, som var kommet med Føring (Føringspiger). Samme Piger havde om Eftermiddagen været i Kirken for at pynte. — Nogle af Mændene blandt de nærmeste Naboer kom ogsaa Torsdag til Gildesgaarden for at skære Tobak.

Bryllupsdagen samlede alle Gæsterne Kl. 11 i Brudens Hjem for at spise Frokost. I Gaarden stod tre—fire Spillemand, som med Horn og Fløjter hilste dem velkommen, efterhaanden som de indfandt sig.

Fra hver Gaard i Byen mødte en eller to unge Karle i Søndagstøj og til Hest. I Bryllupsgaarden ordnede de sig i Geledet paa to og to, og derpaa red de ud for at møde Brudgommen. Denne var kørende hjemme fra tillige med dem af hans Familie, som stod ham nærmest, Forældre, Søskende o. a. Naar Brudekarlene mødte ham og hans Følge, skulde de vende deres Heste og ride foran, til de nærmede sig Gildesgaarden. Derpaa skulde de pludselig sætte af Sted i fuld Firspring til Gaarden, hvor de skulde ride en Omgang for derefter paa at ride ud mod Brudgommen. Efter et nyt Møde med ham skulde de atter ride tilbage, Gaardspladsen rundt og saa komme ham i Møde tredje Gang. Derpaa maatte de slutte sig til hans Følge og ride foran ind i Gildesgaarden.

Her skulde Bruden staa smykket i Døren, og naar Brudgom-